

JUDYTA BIELANOWSKA ▶▶

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6764-7859>

Weberowski typ idealny jako podstawowa metoda pomiaru przywództwa politycznego: przyczynek do badań

Weber's Ideal Type as the Basic Method of Measuring Political Leadership: Contribution to Research

Abstract

The aim of this article is to analyze one of the basic methods of measuring political leadership, namely the idealization method proposed by Max Weber. Although this method does not exhaust all available methods of studying the phenomenon of political leadership, it is worth paying attention to the possibility of constructing, on the basis of it, much more diverse and advanced cognitive methods, which are used not only to measure political leadership, but also to conceptualize this theoretical category. Consequently, it becomes possible to see the essence of the complex and evolving relationship between a political leader and his supporters in various aspects of the public sphere. Using the ideal type method, one should also consider the possibility of using subtypes which are located on the continuum between by antinomic ideal types such as absolute power versus political leadership.

Keywords: Max Weber, ideal type, subtype, political leadership, absolute power

К вопросу о идеальном типе Вебера как основном методе измерения политического лидерства

Аннотация

Целью данной статьи является анализ одного из методов измерения и всестороннего изучения политического лидерства – метода идеального типа Макса Вебера. И хотя этот метод не исчерпывает всех доступных способов исследования явления политического лидерства, то стоит обратить внимание на возможность построения на его основе гораздо более разнообразных и развитых познавательных методов, которые применимы не только для измерения политического лидерства, но и для концептуализации той же теоретической категории. В результате можно увидеть суть сложной и эволюлирующей взаимосвязи между политическим лидером и его сторонниками в различных аспектах публичной сферы. Используя метод идеального типа, следует также учитывать возможность использования подтипов (субтипов), которые размещаются на континуум, определяемым антинормальными идеальными типами, такими как абсолютная власть, с одной стороны, и политическое лидерство – с другой.

Ключевые слова: Макс Вебер, идеальный тип, подтип, политическое лидерство, абсолютная власть

Wprowadzenie

Wokół wielokrotnie badanego już zagadnienia teoretycznego, jakim jest przywództwo polityczne¹, powstało wiele najrozmaitszych definicji, koncepcji i prognoz praktycznego rozwoju tej specyficznej relacji, procesu bądź też stanu zastanego w sferze publicznej. W obliczu różnych szkół teoretycznych, podejść badawczych i indywidualnych przekonań naukowców z zakresu humanistyki i nauk społecznych, akcentujących znaczenie różnych komponentów kategorii „przywództwo polityczne”, wydaje się niemożliwe

¹ Warto wskazać choćby takich badaczy zajmujących się tematyką idealizacji, w tym autorstwa Maxa Webera, jak: Nowak, L. (1970). O zasadzie abstrakcji i stopniowej konkretyzacji. (123–218). W: J. Topolski (red.). Założenia metodologiczne „Kapitału” Marksa. Warszawa: Wydawnictwo Książka i Wiedza, Nowak, 1971; 1977; 1980, Nowak, L. (1973). Typy idealne w koncepcji Maxa Webera. (350–361). W: J. Kmita (red). Elementy marksistowskiej metodologii humanistyki. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, Brzechczyn, K. (2012). Varieties of idealization and strategies of modification of social theory: the case of the totalitarian syndrome. *Człowiek i Społeczeństwo*, 34, 235–247.

wskazanie na jeden najważniejszy nurt badań nad przywództwem politycznym, a przede wszystkim taki, który by pretendował do miana rozstrzygającego w kwestii, czym w istocie jest przywództwo polityczne, zwłaszcza zaś jak należałoby je mierzyć w sposób możliwie najbardziej dokładany, zawierający najwięcej szczegółów co do mechanizmów wewnętrznych konstytuujących i wyróżniających przywództwo polityczne na tle innych zjawisk z zakresu polityki. Innymi słowy, jakie kwantyfikatory należałoby zastosować, aby uzyskać miarodajny i odpowiadający stanowi faktycznemu pomiar przywództwa politycznego, przy założeniu wysoce zróżnicowanych sposobów konceptualizacji i operacjonalizacji tej kategorii teoretycznej.

W obliczu tych, przykładowych jedynie, problemów metodologicznych, przed jakimi stają badacze podejmujący tematykę szeroko rozumianego przywództwa politycznego, a zarazem mając na uwadze jak wiele w chwili obecnej istnieje definicji przywództwa politycznego oraz zakładając, że w miarę upływu czasu będą one nadal tworzone, a te które już istnieją będą podlegały dalszym zaawansowanym analizom na skutek coraz większej popularności tego nurtu badań politologicznych, autorka niniejszej analizy skłania się ku przekonaniu, że podstawową metodą badań przywództwa politycznego jest „typ idealny” Maxa Webera, który odnosi się do przywództwa politycznego w sposób całkowicie abstrakcyjny, niezależnie od tego jak obecnie definiujemy przywództwo polityczne: czy to jako szczególną relację społeczną, czy to jako jeden z wielu procesów politycznych, czy też jakkolwiek inaczej.

Ustalenia zawarte w niniejszej analizie mają charakter poglądowy, zaś wszelkie przedstawione wnioski oparte są w dużej mierze na autorskich badaniach podjętych w przygotowywanej rozprawie doktorskiej pt. *Erozja wodzostwa I sekretarzy KC PZPR*, inspirowanych typami idealnymi Maxa Webera oraz typologią Jamesa Mc Gregora Burnsa, w której wyróżnił on antynomiczne wobec siebie kategorie pojęciowe: władza przywódcza *versus* władza absolutna. Stąd też przedstawione poniżej rozważania w żadnej mierze nie pretendują do miana wyczerpujących podjętą problematykę, lecz jedynie wytyczających możliwy do przyjęcia trop dalszej eksploracji dla naukowców podejmujących w swych badaniach zagadnienie przywództwa politycznego i kategorii pokrewnych, mogącymi mieć zastosowanie nie

tylko w sferze *stricte* politycznej, lecz także organizacyjnej (zarządzania) czy religijnej, a także w innych segmentach życia społecznego.

Typ idealny, definicja formalna, subtyp

Aby właściwie określić na czym miałyby polegać mierzenie przywództwa politycznego za pomocą typu idealnego należy w pierwszej kolejności zdefiniować sam typ idealny w ujęciu weberowskim. Otóż według Maxa Webera prawidłowe posługiwanie się metodą typu idealnego może mieć miejsce tylko wtedy, kiedy zakres zastosowanych pojęć jest ostry, wyraźny i niepozostawiający miejsca na żadną dwuznaczność w rozumieniu danego terminu. Według niemieckiego socjologa typ idealny „jest obrazem myślowym, który nie jest ani historyczną rzeczywistością, ani tym bardziej rzeczywistością właściwą i który w żadnym wypadku nie istnieje po to, by służyć nam jako schemat, do którego przyrównuje się rzeczywistość w charakterze egzemplarza. Typ idealny ma znaczenie czystego idealnego pojęcia granicznego, do którego przyrównuje się rzeczywistość, by wyeksponować pewne istotne części składowe jej empirycznej zawartości. Pojęcia takowe są tworam, za pomocą których (i posługując się kategorią obiektywnej możliwości) konstruujemy zależności, które nasza fantazja, zdeterminowana i ukształtowana przez rzeczywistość, oceni jako adekwatne” (Weber, 2004, s. 175).

Doprecyzowując nieco weberowską definicję typu idealnego, a zarazem wskazując na celowość zastosowania tej metody, możemy wskazać za Jerzym Kmitą, iż

w badaniach naukowych pojęcie typu idealnego ma usprawnić umiejętność osądu przyporządkowującego: typ idealny nie jest „hipotezą, ale zamierza wskazać kierunek dla możliwości tworzenia hipotez. Typ idealny nie jest również opisem tego, co rzeczywiste, ale chce stworzyć dla opisu jednoznaczne środki wyrazu” (Kmita, 1977, s. 172).

Tym samym możemy stwierdzić, iż kategorie pojęciowe odpowiadające danemu typowi idealnemu nie mają charakteru wartościującego. Typ idealny pozostaje zatem całkowicie niezależny od zabarwienia emocjonalnego

(pozytywnego bądź negatywnego) przypisywanego danemu pojęciu². Typ idealny nie stanowi zatem szablonu, definiującego „jak być powinno”, lecz jest raczej abstrakcyjnym teoretycznym schematem, pozwalającym ustrukturyzować otaczającą rzeczywistość.

Rozpatrując znaczenie i przydatność typu idealnego, należy zwrócić uwagę także na książkę pt. *Max Weber a Karol Marks: socjologia Maxa Webera jako „pozytywna krytyka materializmu historycznego”* Stanisława Kozyra-Kowalskiego (Kozyr-Kowalski, 1967), który dowodząc różnic między arystotelesowską logiką formalną a weberowskim typem idealnym, wykazuje tym samym cechy dystynktywne tego ostatniego. Otóż, według Kozyra-Kowalskiego

różnice między klasyczną definicją logiki formalnej a typem idealnym dotyczą przede wszystkim *kryterium*, którym posługujemy się ustalając, czy dany przedmiot lub zjawisko mogą być włączone do zakresu określonej nazwy. Hempel [Carl Gustav – J.B.] i Oppenheim [Paul – J.B.] sądzą, że definicji logiki formalnej odpowiada *statyczna* subsumcja, dokonywana wedle schematu „albo...albo”, natomiast typowi idealnemu odpowiada *dynamiczna* subsumcja, dokonywana wedle schematu „bardziej...mniej” [...] [w odróżnieniu od definicji logicznej – J.B.] w wypadku typu idealnego nie obowiązuje zasada, że jakiś przedmiot może stać się desygnatem pojęcia *A*, gdy przysługuje mu zespół cech *s*, a nie przysługuje zespół cech *z*. Właściwe typowi idealnemu kryterium uznawania określonego przedmiotu za desygnat określonej nazwy [...] [sformułować można – J.B.] następująco: jakiś przedmiot może być uznany za desygnat przeciwnego pojęciu *B* pojęcia *A*, gdy występuje większa adekwatność między cechami mu przysługującymi a zespołem przysługujących pojęciu *A* cech *s* niż między cechami mu przysługującymi a zespołem przysługujących pojęciu

² Dobrym przykładem obrazującym tę konstatację jest pojęcie „totalitaryzmu”, który jako typ idealny nie będzie konotowany za pomocą pejoratywnych stwierdzeń, zapożyczanych często z potocznego rozumienia tego terminu, lecz odzwierciedlał będzie czysty model panowania, niemający przełożenia w rzeczywistości empirycznej. W tym ujęciu, podobne, indyferentne wartościująco, znaczenie należałoby przypisać „demokracji” jako czystemu typowi antynomicznemu względem „totalitaryzmu”, gdyż podobnie jak całkowite zniewolenie człowieka, zwłaszcza w wymiarze wewnętrznym, nie jest możliwe, tak całkowicie respektowanie zasad *stricte* demokratycznych, jest czystą (*sic!*) abstrakcją.

B cech z. Jakiś przedmiot może być uznany za desygnat przeciwnego pojęcia A pojęcia B, gdy występuje większa adekwatność między cechami mu przysługującymi a zespołem przysługujących pojęciu A cech z [...] Właściwy typowi idealnemu schemat «bardziej...mniej», który służy do ustalania, czy dany przedmiot może być traktowany jako desygnat określonej nazwy, nie ma [jednak – J.B.] uniwersalnego zastosowania. Granice i sens jego użyteczności mogą być bliżej sprecyzowane po zwróceniu uwagi na pewne funkcje badawcze wszelkiej definicji i po wprowadzeniu kategorii *przedmiotów korelatywnych* (Kozyr-Kowalski, 1967, s. 273–275).

Tym, co wspólne dla definicji formalnej i typu idealnego, to występujące, zarówno w jednym, jak i drugim przypadku porównywanie właściwości pewnej klasy przedmiotów z właściwościami jakiejś innej lub innej klasy przedmiotów. Według Herberta Marcusa, który omawiając logikę dialektyczną Hegla dowodzi, że nie można zrozumieć czym jest dana rzecz jedynie w oparciu o cechy jej przysługujące, prawdziwy byt jakiegokolwiek rzeczy określają jej stosunki z innymi rzeczami (Marcuse, 1966, s. 67–68). W tym zaś ujęciu zasadniczą różnicą między definicją logiczną a typem idealnym byłoby to, iż definicja formalna nie stanowi wskazania cech, które przysługują danej klasie przedmiotów „samych w sobie”, a zatem występujących niezależnie od istnienia innych klas przedmiotów. Wręcz przeciwnie, definicja logiczna zakłada porównywanie właściwości klasy przedmiotów z *przedmiotami korelatywnymi*, jak na przykład sekty z Kościołem, gdzie niemożliwe jest określenia właściwości sekty w całkowitym wyabstrahowaniu tego pojęcia ze związków łączących go z instytucjonalną grupą religijną jaką jest Kościół. Innymi słowy nie sposób wskazać na to czym w istocie jest sekta, jeśli mielibyśmy porównywać ją z jakimikolwiek innymi grupami społecznymi. Kościół byłby więc przedmiotem korelatywnym wobec sekty (Kozyr-Kowalski, 1967, s. 274–277).

Definicja logiczna nie wyjaśnia nam zatem czym jest dany przedmiot sam w sobie, lecz jak należy go określać w ściśle określonym kontekście wyznaczonym przez przedmioty korelatywne. Dlatego też prawidłowe posługiwanie się schematem „albo...albo” w odniesieniu do definicji logicznej może mieć miejsce tylko wtedy, gdy istnieją wyraźne i trwałe linie graniczne między porównywanymi przedmiotami. Dlatego też, według przywoływanych już

Hempla i Oppenheima, schemat „albo... albo” właściwy definicji logicznej jest obciążony dużym ryzykiem deformacji rzeczywistości, zbyt złożonej i zbyt procesualnej, aby ryzykować stwierdzenie, iż to, co obecnie uznajemy za niezmiennie i jednoznaczne, będzie takim samym za kilka albo kilkadziesiąt lat.

Typ idealny z kolei stanowiłby model czysto teoretyczny, za pomocą którego porządkowany jest świat i w oparciu o który definiować można zjawiska wykraczające poza utarte schematy i stereotypy. Jeśli bowiem posługujemy się narzędziem badawczym w postaci struktury myślowej «bardziej...mniej», to wówczas jesteśmy w stanie określić z o wiele wyższym prawdopodobieństwem, czy dane zjawisko sytuuje się bliżej jednego z dwu antynomicznych typów idealnych, czy też bliżej któregośkolwiek typu idealnego, jeśli nie mamy do czynienia z antynomiami, tak jak w odniesieniu do trzech czystych typów prawomocnego panowania u Maxa Webera.

Jako egzemplifikację takiego sposobu rozumienia złożoności i dynamiki rzeczywistości społecznej, podlegającej badaniu poprzez definicje logiczne lub typy idealne, wskazać można analizę Hegla, który w *Fenomenologii ducha* (Hegel, 1963) dowodzi, iż w stosunku: panowanie i niewola, a także pozornie dychotomicznej relacji wolność–niewola, nie istnieją w gruncie rzeczy granice, które byłyby nieprzekraczalne i które wykluczałyby wzajemne przenikanie się elementów właściwych danej kategorii pojęciowej. Wedle tego rozumienia nie może istnieć żadna rzeczywista niewola, która wykluczałaby wszelką wolność, jak choćby wewnętrzną wolność niewolnika, niedostępną jego panu, podobnie nie może istnieć taki rodzaj wolności, który eliminowałby wszelkie przejawy zniewolenia (Hegel, 1963, s. 221 i nn.), przy czym prawidłowość tę przełożyć można na grunt jakichkolwiek relacji międzyludzkich czy zjawisk społecznych, gdzie jedna z dwu kategorii krańcowych ma zazwyczaj charakter warunkowy i, bynajmniej, nieabsolutny³.

Posługiwanie się typem idealnym w tym kontekście byłoby o tyle użyteczne, że na kontinuum wyznaczonym z jednej strony przez „wolność” i antynomiczną wobec niej „niewolę” wyznaczyć można subtypy przynależne jednemu bądź drugiemu pojęciu. W tym ujęciu zastosowanie schematu «bardziej...mniej» stanowiłoby pierwszy krok ku konceptualizacji i operacjonalizacji

³ Por. np. antynomiczne wobec siebie typy idealne: miłość versus nienawiść, dobro versus zło etc., wymykające się jednoznacznym klasyfikacjom o charakterze rozłącznym.

kategorii teoretycznych odzwierciedlających możliwie najdokładniej badaną rzeczywistość wraz ze wszystkimi jej uwarunkowaniami.

Jeśli natomiast uznamy za słuszne przekonanie, że tak jak nie mogą istnieć realnie niewola oraz wolność, tak i żadne inne zjawisko nie może funkcjonować w rzeczywistości w swej czystej, modelowej postaci. Tym samym również przywództwo polityczne, jakkolwiek je zdefiniujemy stanowi, w myśl powyższych założeń, typ idealny, do którego w mniejszym lub większym stopniu dana rzeczywistość może się zbliżać, lecz nigdy nie jest z nim tożsama. Zarówno bowiem relacja przywódcza, przy relacyjnym ujęciu definicyjnym terminu „przywództwo polityczne”, jak i każdy proces przywódczy, jeśli przyjmiemy takie ujęcie definicyjne, w myśl którego przywództwo polityczne jest procesem, oparte są na dobrowolnym podporządkowaniu się zwolenników swemu przywódcy, który ich aspiracje i dążenia zaspakaja w całości, co z kolei w jakiegokolwiek dowolnej rzeczywistości politycznej, opartej na niekontrolowanej dynamice, zachodzących w niej procesów, jest czystą abstrakcją.

Czyste typy prawomocnego panowania a władza absolutna

Rozpatrując natomiast stanowisko Maxa Webera jako protagonisty typu idealnego w kontekście pomiaru zjawisk zachodzących w przestrzeni publicznej należy wskazać specyfikę funkcjonowania tej metody w kontekście jego spuścizny teoretycznej. Według Maxa Webera wyróżnić możemy trzy czyste typy prawomocnego panowania: racjonalne (legalne), tradycyjne i charzmatyczne, zaś podstawą ich obowiązywania są kolejno: ustanowienie, tradycja i wiara.

„Panowanie” definiowane jest przez Webera jako „szansa posłuszeństwa pewnych osób wobec rozkazu o określonej treści [...] Panowanie wymaga jedynie faktycznego istnienia osoby skutecznie rozkazującej innym, nie łączy się z konieczności ani z istnieniem jakiegoś sztabu administracyjnego, ani związku, zwykle jednak – przynajmniej we wszystkich normalnych przypadkach – wiąże się z jednym z tych stanów rzeczy. Związek nazywamy związkiem panowania, o ile jego członkowie na mocy obowiązującego porządku podlegają stosunkom panowania” (Weber, 2002, s. 39–40).

Zdefiniowane w ten sposób panowanie można uznać za swoistą relację społeczną, opartą wprawdzie na zróżnicowanym statusie jej uczestników; z jednej bowiem strony mamy „panującego”, dyktującego warunki owego relacji, z drugiej natomiast osoby podporządkowane i posłuszne; niemniej jednak analogiczną do przywództwa politycznego w ujęciu chociażby Jamesa McGregora Burnsa, który ukazuje przywództwo polityczne, który w pracy pt. *Władza przywódcza* (Szczupaczyński, 1995, s. 261–273), ukazuje antynomiczny wobec przywództwa politycznego sposób sprawowania władzy, a mianowicie władzę absolutną, która w odróżnieniu od przywództwa politycznego nie opiera się na dobrowolnym podporządkowaniu się zwolenników liderowi, lecz na całkowitym zdominowaniu podporządkowanych sobie podmiotów za pomocą przymusu. O ile więc w przypadku przywództwa politycznego interesy i aspiracje zwolenników zostają uwzględnione w całości, o tyle władza absolutna, na zasadzie przeciwstawienia, nie uwzględnia ich w ogóle (Szczupaczyński, 1995, s. 261–273).

A zatem zarówno w przypadku typologii Webera, jak i późniejszej o kilkadziesiąt lat klasyfikacji Burnsa mamy do czynienia z relacją mierzoną za pomocą typów idealnych. Burns, określając władzę przywódczą, posługuje się antynomicznym wobec niej typem idealnym w postaci władzy absolutnej. Z kolei Weber wyróżnia wspomniane już trzy typy prawomocnego panowania, pomiędzy którymi nie istnieje żadna płaszczyzna wspólna, każdy z nich zaś jest zaprzeczeniem innego.

Panowanie tradycyjne opiera się bowiem na prawomocności, której źródłem jest świętość odwiecznych porządków i władzy pana, zaś posłuszeństwo wobec niego wynika z nadanej mu przez tradycję osobistej godności. Panowanie charyzmatyczne jest z kolei prawomocne na gruncie wiary i oddaniu się temu, co niezwykle, co wykracza poza normalne właściwości człowieka, zaś zgodnie z rozumieniem charyzmy w ujęciu weberowskim, osoba naznaczona taką łaską generuje posłuszeństwo wobec siebie w oparciu o magiczne wręcz umiejętności i osobisty kontakt ze sferą sacrum. Panowanie legalne zaś opiera się na narzuconych lub uzgodnionych normach ustanowionych w sposób racjonalny, zorientowany celowo racjonalnie lub (bądź też zarazem) wartościowo racjonalnie (Weber, 2002, s. 158–215, 1998, s. 57–59, 2004, s. 91–97).

Kontrowersje i polemiki

Idealizacja zaproponowana przez Maxa Webera, pomimo swej klarowności i jednoznaczności na tle innych skomplikowanych i często redundantnych klasyfikacji przywództwa politycznego, wzbudza jednak pewne kontrowersje związane ze zbyt wysokim stopniem abstrakcji i nieprzystawalności do praktyki społeczno-politycznej jedynie trzech typów prawomocnego panowania. Według twórcy poznańskiej szkoły metodologicznej, Leszka Nowaka (Nowak, 1990, s. 197–200), posługiwanie się metodą idealizacyjną pociąga za sobą znaczne ryzyko deformacji rzeczywistości, przebiegającej na dwu płaszczyznach. Cytując Lidię Godek możemy wyróżnić:

- deformację ilościową (słabą), która polega na przypisaniu obiektowi jakiejś jego cechy w stopniu różnym od tego, jaki empirycznie wykazuje. Wśród tego typu procedur wyróżniamy potencjalizacją dodatnią, która polega na przypisaniu własności w stopniu wyższym od wykazywanej oraz potencjalizację ujemną, gdy wartości własności danego obiektu wyznaczone są na ich minimalnym poziomie. Maksymalne uposażenie obiektu w natężeniu danej cechy za Nowakiem nazywamy mityzacją (graniczny przypadek potencjalizacji dodatniej), natomiast w minimalnym – ideacją (graniczny przypadek potencjalizacji ujemnej);
- deformację jakościową (silną), która polega na kontrfaktycznym wzbogacaniu bądź zubożaniu danego obiektu o pewną własność (abstrahujemy w tym przypadku od natężenia tej konkretnej własności). Pierwszą procedurę nazwiemy redukcją, drugą transcendentalizacją. Granicznym przypadkiem reduktów obiektu empirycznego jest obiekt pusty, pozbawiony wszelkich własności, a granicznym jego transcendensem jest obiekt pełny, pozbawiony wszelkich braków (Godek, 2016, s. 47).

Niezależnie jednak od zasygnalizowanej powyżej kwestii modelowania deformacyjnego wpisanego w weberowską metodę idealizacji, należy także wskazać, iż polemiczne, w klasyfikacji niemieckiego socjologa opartej na typizacji sposobów prawomocnego panowania, wydaje się również to, że wyróżnione przezeń typy są całkowicie rozłączne wobec siebie, to znaczy nie istnieje żaden element, który mógłby wchodzić zakres jednego i drugiego

albo trzeciego typu jednocześnie. A zatem nasuwa się w tym miejscu pytanie, czy w złożonej i dynamicznej rzeczywistości społeczno-politycznej naprawdę nie może zaistnieć panowanie charyzmatyczne, a przy tym legalne bądź tradycyjne, bądź też zarówno legalne, jak i tradycyjne czy też występujące w jakiegokolwiek innej kontaminacji? Co skłoniło Maxa Webera do tego, aby charyzmę, prawo i tradycję uczynić kategoriami sprzecznymi wobec siebie? Czy zastosowane przezeń rozróżnienie i rygoryzm formalny, który nie pozwala uznać, iż przywódca polityczny może uosabiać zarówno charyzmę osobistą, jak i przestrzegać porządku normatywnego, opartego zarazem na tradycji danego państwa i obszaru kulturowego, jest adekwatne w obecnych, dynamicznych uwarunkowaniach politycznych, gdzie poziom fluktuacji zdarzeń, konstytuujących sferę publiczną, zdaje się daleko odbiegać od specyfiki dających się w większym stopniu przewidzieć procesów politycznych przełomu XIX i XX wieku, w których żył Max Weber? Czy niemożliwe jest zaistnienie determinant przywódczych, które w istocie swej nie są zbieżne ani z charyzmą, ani tradycją czy też obowiązującym systemem prawa i które same w sobie stanowiłyby typy idealne? Czy istnieje jakiś arbitralny, niezmienny algorytm, na gruncie którego, zgodnie kryteriami naukowymi, można zoperacjonalizować charyzmę przywódczą, legalizm i tradycję? I czy wreszcie eksplikacji Maxa Webera co do trzech rozłącznych typów prawomocnego panowania przypisać należy charakter ostateczny i słusznie roszcący sobie pretensję do uniwersalizmu metodologicznego?

Zdaje się, że pytania tego rodzaju można by mnożyć, a odpowiedzi na nie zależą od indywidualnych preferencji badacza, podejmującego problematykę przywództwa politycznego i konkretnego aspektu tego zagadnienia. Niemniej jednak niezależnie od tego czy za przyczynę tak rygorystycznej klasyfikacji Webera przyjmiemy warunki życia niemieckiego socjologa i specyfikę ówczesnej sytuacji społecznej i politycznej, czy też poziom abstrakcji jego wywodu uznamy za nieprzekładający się na jakiegokolwiek realia społecznej egzystencji człowieka, trudno nie zgodzić się z Weberem, kiedy przekonuje, iż zastosowany przez niego sposób prezentowania trzech typów prawomocnego panowania

w żadnej mierze nie rości [...] sobie pretensji, by być jedynym możliwym, ani też, by wszystkie empiryczne struktury władzy odpowiadać musiały „w pełni” jednemu z tych typów. Wprost przeciwnie: zdecydowana ich większość to

kombinacje lub stany przejściowe kilku typów. Wciąż będziemy zmuszani, by za pomocą konstrukcji werbalnych, w rodzaju „biurokracja patrymonialna”, opisać, w jaki sposób zjawisko osadzone jest poprzez część jego charakterystycznych cech w racjonalistycznej formie rządzenia, a poprzez inne jego cechy w tradycjonalistycznej formie rządzenia [...] Nasz typ staje się dopiero zrozumiały poprzez kombinację z innymi pojęciami [...] (Weber, 2004, s. 96).

Biorąc jednak w obronę metodę idealizacji świata, a w szczególności prawomocności panowania, Max Weber w innym miejscu swoich rozważań zaznacza, iż

obiektywna naukowa analiza życia kulturowego jako taka po prostu nie istnieje. Możemy temu stwierdzeniu nadać trochę węższy aspekt: nie istnieje żadna „obiektywna” naukowa analiza „zjawisk społecznych”, która byłaby niezależną od szczególnych i „jednostronnych” punktów widzenia; te ostatnie bowiem (w sposób jawny i świadomy lub też nie) stanowią kryterium wyboru przedmiotu badań naukowych, jego analizy i porządkującego opisu. Taki stan rzeczy wynika ze specyfiki celu poznawczego każdych społeczno-naukowych dociekań, które chcą wyjść poza czysto formalny ogląd prawnych lub konwencjonalnych norm życia społecznego (Weber, 2004, s. 154–155).

Zakończenie

Mając zatem na uwadze wskazane powyżej zastrzeżenia ze strony samego twórcy trzech prawomocnego panowania, a zarazem konkludując niniejszy wywód, możemy przyjąć, iż wypracowana przez Maxa Webera metoda badania przywództwa politycznego, tudzież panowania, stanowi jedną z wielu, aczkolwiek o znaczeniu podstawowym, jeżeli chodzi o stałość pewnych punktów odniesienia do badania skomplikowanej rzeczywistości politycznej i rodzajów przywództwa politycznego oraz pojęć mu pokrewnych. Jeśli bowiem wyznaczymy sobie spektrum możliwości ukonstytuowania się relacji przywódczej w oparciu o trzy relewantne czynniki w postaci charyzmy, prawa czy tradycji, wówczas możemy mierzyć daną relację czy też proces za pomocą określania jego cech przynależnych w największym stopniu do

jednego z trzech odpowiednio zoperacjonalizowanych pojęć: charyzma, legalizm, tradycja.

W tym kontekście możliwe jest również konstruowanie własnych kategorii teoretycznych, które miałyby za punkt wyjścia jeden z trzech omawianych tu typów prawomocnego panowania. Natomiast przy dodatkowym wykorzystaniu innych istniejących już typologii czy nurtów badawczych odwołujących się w mniejszym bądź większym stopniu do któregoś z trzech weberowskich typów idealnych, możemy stworzyć rozległą siatkę pojęciową opartą na subtypach⁴. One z kolei, bazując na typach Maxa Webera, w większym stopniu byłyby w stanie uchwycić złożoność i dynamikę sytuacji politycznej, będąc do niej być może bardziej adekwatnymi, aniżeli pojęcie „przywództwa politycznego”, stosowane na określenie specyfiki panowania zarówno w systemach demokratycznych, jak i autorytarnych, totalitarnych i hybrydowych.

A zatem możemy przypuścić, że dzięki typologii Maxa Webera możliwe jest stworzenie takich kategorii pojęciowych, które czyniłyby właściwe dystynkcje między diametralnie różnymi systemami politycznymi, co do których z pewnością nie zawsze, w zgodzie z ich pryncypiami ideowymi, możemy powiedzieć, iż są oparte na przywództwie politycznym, które to pojęcie stosowane zwłaszcza w publicystyce, chociaż niekiedy i w naukach społecznych, nabiera charakteru całkowicie przeciwstawnego, co do swojego właściwego sensu. W tym też kontekście weberowski typ idealny uznać należy za bazową metodę badania przywództwa politycznego, opartą na niezmienności i klarowności prezentowanych wariantów prawomocnego panowania, która strukturyzuje zastaną rzeczywistość społeczno-polityczną, redukując wszystko to, co w niej nadmiarowe i wymykające się możliwościom rzetelnego badania i obiektywnego oglądu.

⁴ Autorka niniejszego opracowania zastosowała podobną metodę określania i mierzenia panowania politycznego w odniesieniu do I sekretarzy KC PZPR, posługując się klasyfikacją Jamesa McGregora Burnsa i uznając za najbardziej przystającą do rzeczywistości politycznej PRL kategorię teoretyczną „wódzostwo antytrasformacyjne”, sytuując ją na continuum wyznaczanym przez przywództwo polityczne i władzę absolutną, jako subtyp tej ostatniej.

MGR JUDYTA BIELANOWSKA

Wydział Nauk o Polityce i Bezpieczeństwie
Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu
ul. Batorego 39 L, 87–100 Toruń
judyta.bielanowska@onet.pl

Bibliografia

- Bielanowska, J. *Erozja wodzostwa I sekretarzy Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej* (rozprawa doktorska w przygotowaniu).
- Brzechczyn, K. (2012). Varieties of idealization and strategies of modification of social theory: the case of the totalitarian syndrome. *Człowiek i Społeczeństwo*, 34, 235–247.
- Burns, J., G. (1995). Władcza przywódca (261–273). W: J. Szczupaczyński (wybór i oprac.). *Władza i społeczeństwo: antologia tekstów z zakresu socjologii polityki*, wybór i opracowanie. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Godek, L., B. (2016). O modelowaniu deformacyjnym. Maxa Webera koncepcja typów idealnych. *Człowiek i Społeczeństwo*, 42, 47.
- Hegel, G., W., F. (1963). *Fenomenologia ducha* (221 i nn). T. 1. A. Landman (przeł., wstępem i objaśnieniami opatrzył). Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Kmita, J. (1977). *Wykłady z logiki i metodologii nauk* (172). Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Kozyr-Kowalski, S. (1967). *Max Weber a Karol Marks: socjologia Maxa Webera jako „pozytywna krytyka materializmu historycznego”* (273–277). Warszawa: Wydawnictwo Książka i Wiedza.
- Marcuse, H. (1966). *Rozum i rewolucja: Hegel a powstanie teorii społecznej* (67–68). D. Petsch (przeł.). Warszawa: Wydawnictwo Książka i Wiedza.
- Nowak, L. (1990). Abstracts are not Our Constructs. The Mental Constructs are Abstracts (197–200). T. 16. W: J. Brzeziński, F. Coniglione, T.A.F. Kuipers, L. Nowak (red.). *Idealization I: General Problems*. Poznań: Studies in the Philosophy of the Sciences and the Humanistes.
- Nowak, L. (1970). *O zasadzie abstrakcji i stopniowej konkretyzacji* (123–218). W: J. Topolski (red.). *Założenia metodologiczne „Kapitału” Marksa*. Warszawa: Wydawnictwo Książka i Wiedza.
- Nowak, L. (1980). *The structure of idealization: towards a systematic interpretation of the marxian idea of science*, Dordrecht: Reidel.
- Nowak, L. (1973). Typy idealne w koncepcji Maxa Webera (350–361). W: J. Kmita (red.). *Elementy marksistowskiej metodologii humanistyki*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.
- Nowak, L. (1971). *U podstaw marksowskiej metodologii nauk*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Nowak, L. (1977). *Wstęp do idealizacyjnej teorii nauki*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

- Weber, M. (2002). *Gospodarka i społeczeństwo: zarys socjologii rozumiejącej* (39–40, 158–215). D. Lachowska (przeł. i wstępem opatrzyła). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Weber, M. (1998). *Polityka jako zawód i powołanie* (57–59). Z. Krasnodębski (wstęp i oprac.). Kraków: Społeczny Instytut Wydawniczy „Znak”.
- Weber, M. (2004). *Racjonalność, władza, odczarowanie* (91–97, 154–155, 175). M. Holona (wybór, wstęp, przekład). Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.